

УДК 81'37

ІСТОРІЯ МЕТАФОРИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ: ВІД ДАВНИНИ ДО СУЧАСНОСТІ

Балабан О. О.

Статтю присвячено аналізу попередніх метафоричних досліджень та тим напрямам, що існують на сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки відносно метафори. Встановлено, що метафоричні розвідки наприкінці ХХ - початку ХХІ століть основними напрямками у вивченні метафори мали: культурологічний, термінотворчий, когнітивний та аксіологічний підходи.

Ключові слова: метафора, метафоричні дослідження, культурологічний, термінотворчий, когнітивний, аксіологічний

Статья посвящена анализу предыдущих метафорических исследований и тем направлениям, что существуют на современном этапе развития лингвистической науки относительно метафоры. Установлено, что метафорические исследования в конце ХХ - начале ХХІ столетий основными направлениями в изучении метафоры имели: культурологический, терминообразующий, когнитивный и аксиологический подходы.

Ключевые слова: метафора, метафорические исследования, культурологический, терминообразующий, когнитивный и аксиологический.

The article presents the analysis of the previous metaphoric researches and those tendencies that exists on the modern period of linguistic science concerning metaphor. It is stated that metaphoric researches at the end of the ХХ – beginning of the ХХІ centuries lie in the sphere of cultural, term-forming, cognitive and axiological approaches.

Key words: metaphor, metaphoric researches, cultural, term-forming, cognitive and axiological.

Починаючи з античності й до теперішнього часу, метафора вважається риторичним орнаментом та самим поширеним стилістичним прийомом. Попередні філософські розвідки стосовно метафори, що були ще в античності (Аристотель, Платон та ін.) та дослідження метафори у ХХ столітті (О. Потебня, В. Гак, В. Телія, Н. Арутюнова, В. Вовк, С. Гусев та ін.) пояснює активні пошуки наприкінці ХХ - початку ХХІ ст.

Протягом ХХ сторіччя вона не зникла з фокусу уваги багатьох вчених-лінгвістів, які розглядали метафору як необхідний елемент художнього мислення (О. Потебня), як універсальний спосіб формування нових найменувань (В. Гак), як засіб оціночної модальності (В. Телія), як транспозицію ідентифікуючої лексики (Н. Арутюнова), як семантичний процес, при якому форма мовної одиниці переноситься з одного референта на інший (О. Тараненко), як реальну семантико-синтаксичну одиницю (Н. Бессарабова), як мовну образну властивість (А. Федоров), як один із засобів повторної лексичної номінації (В. Вовк), як засіб поетичного узагальнення (Н. Храпченко), як засіб організації пізнавальної діяльності (С. Гусев), як переносне вживання слова, що веде до закріплення за даним словом нового значення (Н. Родзевич), як системне поняття (Н. Бахмутова), як семантичне явище (І. Крилова, М. Никитин, А. Гудавичус, Г. Скляревская), когнітивною теорією метафори займався О. Баранов й зі структурно-семантичної точки зору О. Которова.

Метою даної статті є проаналізувати основні етапи дослідження метафори в лінгвістиці починаючи з давніх часів до сучасності. Відповідно можна окреслити наступні завдання: 1) визначити етапи, що пройшли метафоричні дослідження в лінгвістиці; 2) з'ясувати в якому аспекті відбуваються сучасні дослідження метафори в лінгвістиці.

Перший етап у дослідженні метафори можна охарактеризувати як **філософський**, оскільки займались її дослідженням переважно філософи надаючи

різні визначення. Першим, хто проаналізував та систематизував ці полярні філософські думки, був Макс Блек [5] і він визначив три підходи до визначення метафори з філософської точки зору:

1) субституціональний; згідно якого, будь-яке речення, що містить метафору, розглядається як заміщення деякого набору речень з прямим значенням;

2) порівняльний; метафора розглядається як еліптичне або стисле порівняння;

3) інтеракціоністський; згідно з чим, метафоричні “думки” взаємодіють та проникають одна в одну, щоб породити нове значення, яке виникає внаслідок системи загальноприйнятих асоціацій.

Підтвердженням того, що метафора дійсно підлягала різнобічним дослідженням з **лінгвістичного** боку є монографія Г. М. Складєвської (1988) “Языковая метафора в толковом словаре. Проблемы семантики”. Вона визначила 11 напрямів, у яких коли-небудь досліджувалась метафора: 1) *семасіологічний напрям* вивчає семну структуру мовної метафори, семантичні процеси, формує метафоричне значення, механізми утворення метафори, специфіку денотату мовної метафори, характер конотативних елементів тощо; 2) *ономасіологічний напрям* розглядає метафору з точки зору її предметної віднесеності, з точки зору співвіднесеності мовних одиниць з внемовними об'єктами; 3) *гносеологічний напрям*. Пізнавальні функції метафори приваблюють все більше уваги не тільки лінгвістів, але й філософів. Низка філософських досліджень функціонування метафори в мові безпосередньо пов'язана з науковим пізнанням. Існувала думка, що вивчення метафори може виявитися ключем до розуміння багатьох проблем сучасної думки, наприклад, проблеми репрезентації нового знання. Мовну метафору відносять до способів організації пізнавальної діяльності, при цьому визнають, що мова різних наукових теорій (від математики до філософії) базується на основі метафор, і ніяке знання не може бути отримане та організоване без участі метафори. Основи вивчення метафори як мовного засобу, який відображає принципи та механізми взаємозв'язку мови зі світом, були висловлені ще О. О. Потебнею (1862) та розвинуті Л. С. Вигодським. У сучасній лінгвістиці цей аспект є об'єктом дуже пильної уваги; 4) *логічний напрям* вивчає мовну метафору в аспекті теорії референції; 5) *лінгвістичний напрям*, який класифікує мовні якості метафори (морфологічні, словотворчі, синтаксичні). Увагу на лінгвістичні властивості метафори звернув ще О. О. Потебня (1905). За останні десятиріччя метафора підпадала під дуже різноаспектний лінгвістичний аналіз. Особливо ретельно був досліджений синтаксис мовної метафори (це розуміло, тому, що метафора функціонує тільки у словесному оточенні). Визначаються конструктивні типи текстів, синтаксичні позиції мовної метафори, функції контексту в реалізації семантичних властивостей мовної метафори. В останні роки є тенденція до вивчення вторинної метафори; 6) *лінгвостилістичний напрям* аналізує метафору у стилістичному аспекті [Гвоздев, Гальперін (1958), Складєвська (1978) та інші]; 7) *психолінгвістичний напрям* вивчає мовну метафору в аспекті теорії мовотворення та сприйняття мови. Слід враховувати вплив, який справили на цій напрямком психологічні та лінгвістичні погляди Л. С. Вигодського. В цьому напрямку найбільш плідними для розвитку лінгвістичної теорії метафори є а) розгляд мовної метафори в якості моделі мовної діяльності в ряду інших моделей; та б) виявлення експериментальним шляхом психологічно реального значення мовної метафори у його зіставленні з лексичним значенням; 8) *експресіологічний напрям*. Умовно, це напрямком вивчення мовної метафори, який пов'язаний з описом її експресивних властивостей; 9) *лінгвістико-літературознавчий напрям*, який описує лінгвістичні властивості художньої метафори; 10) *лексикологічний напрям*, який досліджує мовну метафору в межах тієї чи іншої лексичної групи. Найбільш повно та детально описана група зооморфізмів; 11) *лексикографічний напрям* вивчає мовну метафору в аспекті лексикографії. Тенденції дослідження метафори у лексикографічному напрямку сформулювались нещодавно. Дослідження лексикологів та лексикографів містять аналіз словників, порушують питання пов'язані з описом та оформленням мовної метафори.

Вітчизняних же лінгвістів впродовж останнього десятиліття метафора цікавить як тип кодування [26], засіб термінотворення [4], регулятор текстового породження метафори у художній мові [8], конструкт метафори у мовній картині світу [14], антропометрична метафора [17], когнітивна метафора [11], структура та стилістика метафори [7; 16], метафора барокко [2], порівняльна характеристика метафор-комполітів [10], метафора у культурі постмодерн [27], функціонально-ономасіологічне вивчення дієслівної метафори [9] та багато інших аспектів.

Таким чином, підсумовуючи метафоричні розвідки можна констатувати, що наприкінці ХХ-початку ХХІ століть основними напрямками у вивченні метафори стали:

1) *культурологічний*: поетична метафора барокко [2], метафора в культурі й літературі постмодерну [27];

2) *термінотворчий*: метафорична терміносистема архітектури [4], метафора в професійній мові економістів [18], метафоричні терміни підмови фінансів [15];

3) *когнітивний*: типологія когнітивної метафори [11; 20], концептуальна метафора [21; 22; 24; 25], метафоричні концепти [1; 13], трансформація когнітивної метафори в метаболу [3], антропоморфна метафора [23];

4) *аксіологічний*: відбиття ціннісних характеристик через світ метафори [6; 12; 19].

Література

1. Алексеева В. О. Метафорические коцепты в системе поэтического языка В. Набокова / В. О. Алексеева // Материалы 2-ой Международной школы-семинара по когнитивной лингвистике "Когнитивная семантика". – Тамбов: Изд-во ТГУ, 2000. – С. 36-38.
2. Андрієнко Л. О. Генеза та особливості структури поетичної метафори барокко : дис....канд. філол. наук : 10.02.01 / Лілія Олегівна Андрієнко. – К., 1997. – 160 с.
3. Белєхова Л. І. Образний простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра. філол. наук: 10.02.04 "Германські мови" / Л. І. Белєхова. – К., 2002. – 34 с.
4. Білан Н. Метафоричне термінотворення в українській терміносистемі архітектури // Тези Всеукраїнської наукової конференції "Провідні лінгвістичні концепції ХХ ст.". – Львів: ЛДУ. - 1996. – С. 33 - 35.
5. Блэк М. Метафора // Теория метафоры. - М.: Прогресс, 1990. – С. 153-173.
6. Бородулина Н. Ю. Аксіологічність метафори (на прикладі французьких економічних текстів) / Н. Ю. Бородулина, Е. М. Коломийцева // Материалы 2-ой Международной школы-семинара по когнитивной лингвистике "Когнитивная семантика". – Тамбов: Изд-во ТГУ, 2000. – С. 46-48.
7. Варич Н.І. Структура метафори в поезії Б. І. Антонича : дис....канд. філол. наук : 10.02.01./ Н. І. Варич – Харків, 1998. – 168 с.
8. Волошин І. Метафора як регулятор процесів текстового породження у художній мові Л. Андрєєва // Тези Всеукраїнської наукової конференції "Провідні лінгвістичні концепції кінця ХХ ст.". – Львів: ЛДУ. - 1996. – С. 51-53.
9. Гажева І. Функціонально-ономасіологічне вивчення дієслівної метафори // Тези Всеукраїнської наукової конференції "Провідні лінгвістичні концепції кінця ХХ ст." – Львів: ЛДУ. - 1996. – С. 55-56.
10. Гонта І. А. Структурні й семантичні особливості композит-метафор в американському сленгу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / І. А. Гонта. – К., 2000. – 20 с.
11. Григораш А. Когнітивна метафора серед типів мовних метафор // Тези Всеукраїнської наукової конференції "Провідні лінгвістичні концепції кінця ХХ ст.". – Львів: ЛДУ. - 1996. – С. 69-70.
12. Гудавичус А. Аксіологічний аспект метафори / А. Гудавичус // Материалы докладов международной научной конференции "Форма, значение и функции единиц языка и речи". – Минск: Изд-во МГЛУ. – 2002. – С. 23 - 25.
13. Івашенко О. А. Когнитивная метафора в формировании абстрактных концептов / О. А. Івашенко // Материалы 2-ой Международной школы-семинара по когнитивной лингвистике "Когнитивная семантика". – Тамбов: Изд-во ТГУ, 2000. – С. 74-75.

14. Коженевська-Берчинська І. Метафора як конструкт мовної картини світу // Тези Всеукраїнської наукової конференції “Провідні лінгвістичні концепції кінця ХХ ст.”. – Львів: ЛДУ. – 1996. – С. 130-132.
15. Кришталь С. М. Структурно-семантичний аналіз метафоричних термінів підмови фінансів в англійській та українській мовах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.17 “Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство” / С. М. Кришталь. – Донецьк, 2003. – 20 с.
16. Лисюченко О.В. Структура й стилістика метафори у романі М. Булгакова “Мастер и Маргарита” : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.02 “Російська мова” / О. В. Лисюченко. – К., 1998. – 22 с.
17. Лобур Н. В. Антропометрична метафора у мовній картині світу: типологічна модель (на матеріалі української і чеської мов) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Н. В. Лобур. – Львів, 1997. – 167 с.
18. Махницкая Е.Ю. Метафора в профессиональном языке экономистов / Е. Ю. Махницкая // Актуальные проблемы филологии и методики преподавания: Межвуз. сб. науч.ст. – Ростов-на-Дону: Ростовский государственный университет, 2001. – С. 67-71.
19. Петренко Т. Ф. Метафора в юридическом аспекте / Т. Ф. Петренко, М. Б. Слепакова // Материалы докладов Международной научной конференции “Форма, значение и функции единиц языка и речи”. – Минск: Изд-во МГЛУ. – 2002. – С. 183-185.
20. Попова А. О. Когнітивна метафора та її типи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Загальне мовознавство” / А. О. Попова. – Донецьк, 2003. – 20 с.
21. Рахилина Е. В. Основные идеи когнитивной семантики / Е. В. Рахилина // Современная американская лингвистика: фундаментальные направления. – М.: Едиториал УРСС, 2002. – С. 370-388.
22. Рахилина Е. В. Пространственные концепты в теории когнитивной семантики / Е. В. Рахилина // Материалы 2-ой Международной школы-семинара по когнитивной лингвистике “Когнитивная семантика”. – Тамбов: Изд-во ТГУ, 2000. – С. 8 - 10.
23. Талько С. В. Антропометрично марковані метафоричні значення фітонімів та їхній символізм (на матеріалі української та англійської мов) // Проблеми зіставної семантики: Зб. наук. ст. – Вип. 7. – К.: КНЛУ, 2005. – С. 218 – 223.
24. Ченки А. Конструкции, метафоры и слияние концептов / А. Ченки // Материалы 2-ой Международной школы-семинара по когнитивной лингвистике “Когнитивная семантика”. – Тамбов: Изд-во ТГУ, 2000. – С. 6-8.
25. Ченки А. Семантика в когнитивной лингвистике / А. Ченки // Современная американская лингвистика: Фундаментальные направления. – М.: Едиториал УРСС, 2002. – С. 341-369.
26. Чередниченко О. Метафоризація як тип кодування когнітивних процесів // Тези Всеукраїнської наукової конференції “Провідні лінгвістичні концепції кінця ХХ ст.”. – Львів: ЛДУ, 1996. – С. 256-258.
27. Якимчук Л. Д. Метафора в культурі постмодерн // Материалы 6-й Международной конференции “Язык и культура”. – Т. 1. – К.: Ин-т международных отношений. – 1998. – С. 173-183.